

Veress Károly*

A hermeneutikai beállítódás szükségessége és lehetőségei a mai magyar filozófiai kultúrában**

1.

Úgy gondolom, hogy egy olyan alkalom, amelyet a saját akadémiai és kulturális környezetünkben létrejött filozófiai intézmény ünneplése teremt, egyúttal az önreflexió, a filozófiához való viszonyunkkal történő számvetés helye és ideje is egyben.

Hans-Georg Gadamer az *Igazság és módszer* című főműve második kiadásához írt előszavának zárógondolataiban külön is kitér annak a helyzetére, aki filozófiával foglalkozik. „Az emberek számára nemcsak arra van szükség, hogy tévedhetetlenül állást foglaljunk a végső kérdésekben, hanem arra is, hogy legyen érzékünk az itt és most teendő lehetséges és helyes iránt. Úgy gondolom, hogy aki filozofál, annak különösen tudatában kell lennie annak a feszültségnek, amely saját igénye és az őt környező valóság közt áll fenn.”¹

Az idézet szerint azok, akik filozófiával foglalkoznak, nem biztos, hogy minden megnyilatkozásuk során gondolkodókhöz, elméletekhez, bejáratott problémakörökhöz, fogalomrendszerekhez és nyelvezethez kapcsolódva és a „végső kérdések” megválaszolási szándékával kell hogy ezt tegyék. Hiszen éppen annyira fontos az is, hogy az elvont és általános gondolatok az „itt és most” megtehető cselekvés *helyessége* iránti *érzékelés*, valamint a filozofálás

*A szerző egyetemi tanár, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Filozófiai Intézetének oktatója, a Filozófiai Doktori Iskola igazgatója. E-mail: veress_k@yahoo.com

** A tanulmány alapjául szolgáló előadás *A Magyar Tudomány Napja Erdélyben* rendezvénysorozat filozófia szekciójának keretében hangzott el Kolozsváron 2014. november 22-én, a *Kellék* filozófiai folyóirat fennállásának huszadik évfordulója alkalmából

¹ Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Gondolat, Budapest 1984, 18.

„saját igénye” és a „környező valóság” között fennálló feszültség *tudatosításának képességével* társuljanak. A gadameri elgondolás egyszerre *érvényes* átfogó értelemben a filozófia mindenkori művelésére, és *aktuális* a legkézenfekvőbb módon mindazok számára, akiknek az élete „itt és most” kapcsolódik össze a filozófiával. Ez az aktualitás számos kérdést nyit meg.

Kétségtelen, hogy a filozófiát környező „valóság” a maga „hús-vér” módján nem a különféle tudományos leírásokban, felmérésekben, közvélemény-kutatásokban, és nem is a médiaipar „valóság”-produkcióiban mutatkozik meg a leginkább, hanem a *tapasztalatokban*. Az alapvető kérdés ma sem tevődik fel másképp, mint úgy, hogy hogyan tudunk a saját és a környezetünkben lévők tapasztalataihoz filozófiailag hozzáférni? Hiszen amennyiben érdemben igyekszem filozófiai kérdésekkel foglalkozni, aligha vonhatom ki magam az ilyenszerű kérdések horizontjából: mi történik velem, amikor észreveszek egy problémát, értelmezek egy szöveget, megírok egy tanulmányt vagy megtartok egy előadást? Mi történik velem, amikor megértek egy gondolatot, egy összefüggést? És mi történik, amikor nem értem meg? Mi történik velünk, amikor *közösen* próbálkozunk ilyesmivel? Amikor bevonjuk egymást ilyen kísérleteinkbe? Mi történik velünk olyankor, amikor szót értünk egymással egy filozófiai problémáról folytatott beszélgetés során? Illetve, mi történik akkor, amikor nem értünk szót egymással?

A körülmények hatására megújuló tapasztalataink sokkal inkább e kérdések nyitott horizontjába, mintsem a kész válaszok illúziókeltő bizonyosságába helyeznek bennünket. *Nincsenek* e kérdésekre adható végső válaszaink, s ez az, ami ebben a leginkább elgondolkodtató. Az e kérdések horizontjában megnyíló tapasztalatok: *alapvető* tapasztalatok! Úgyszólván ezek a leglényegesebb *történések!* Első látásra/hallásra banálisnak tűnnek, mint a fontos tapasztalatok általában. Ám ha egy ilyen tapasztalat *megállít és elidőzünk nála*, kiderül, hogy a filozófia művelése tekintetében talán a legfontosabb! De éppen emiatt a leginkább *kérdéses* is, hogy *mi történik*, miközben, úgymond, „filozófiával foglalkozunk”?

A mai alkalom ünnepi jellege még nyomatékosabban kiemeli e kérdések aktualitását. Vajon akik hosszú éveken, évtizedeken keresztül hivatászerűen foglalkoznak filozófiával, szembenéznek-e időnként idevágó *saját* tapasztalataikkal? El szoktak-e gondolkodni ezeken? És milyen gyakorisággal teszik ezt? Egyszóval: hogyan értelmezik a filozófiához való viszonyuk tapasztalatát? És más szóval: az alkalom ünnepi jellege annak *tartalma-e* is egyben?

A fentebb idézett gondolat nem véletlenül merül fel hermeneutikai „környezetben”. A hermeneutika sokak számára, akik többnyire futólag és érintőlegesen kerülnek vele kapcsolatba, nem más, mint szemlélet, álláspont, megközelítési mód, módszertani eljárás, átfogó elméleti koncepció, meggyőződés, hit stb. Elmélyültebb foglalatосkodást igényel annak a felismerése, hogy a felsoroltakon túlmenően, és lényege szerint, a hermeneutika: *beállítódás*. Mint ahogy az a felismerés is, hogy – *lényege* szerint – a beállítódás: *hermeneutikai*.

Ténylegesen vizsgálni sem lehet úgy a beállítódást, hogy ne hermeneutikai jellemzőket azonosítanánk be összetevőiként. A beállítódás *nem* külsődleges, tárgyias viszonyulás, *nem* passzív hozzáállás, *nem* is közömbös mellette-lét, de *nem* is önelvesztő belemerülés. A beállítódás továbblépés a külső szemlélődéstől a dolog felé, együtt-haladás annak történésével, belül-helyezkedés ezen a történésen; a *belül-lét* állapota. Az ember *be-áll* valamibe, behelyezkedik egy helyzet konkrétójába, egy összefüggérendszerbe, egy problémahorizontba, a körülmények „itt és most”-jába. De a beállítódás nem pusztán (ön)pozicionálás, hanem *készletettség* a megállásra és az időzésre annál, ami megállít; tevékeny odafordulás a dologhoz, odafigyelés, odahallgatás arra, ami magához vonz, figyelmet ébreszt, megszólít. Bár a beállítódás nem jár feltétlenül konkrét, meghatározott cselekvéssel, mégis a *részvétel* egy módja, aktív lehetősége.

Ennélfogva a hermeneutikai beállítódás többnek bizonyul, mint a heideggeri értelemben vett *diszpozíció*, mivel, túl azon, hogy egy közös horizont körébe vonódik be az alany és a tárgy, a beállítódás az egymás felé való megnyílás és a kölcsönös be- és elfogadás révén valósul meg ténylegesen. A hermeneutikai beállítódásnak értelemszerűen *nyitottság-struktúrája* és *dialogikus* jellege van, ami mindig a *készletesség* aktivizálódását feltételezi: a *középre* állást a szubjektumok, a dolgok és a tapasztalatok *közé*, ahol a sokrétű/sokirányú kölcsönhatások játékában realizálódnak és tárulnak fel az értelemösszefüggések. Nem tűri meg sem a szokványos előítéletekhez való ragaszkodást, sem a némely dolgok iránti szubjektív elfogultságot, inkább a *játékba hozását* igényli mindezeknek a közömtiség erőterében. Mindenkori velejárója a *bevontság* a helyzet logikájába, ami egyúttal önnön elfogultságaink *helyzetlenségéből* való *kilépésre* készítet egy olyan perspektívába, amelyben a helyzet önmaga felőli megértése válik lehetővé, s ezzel együtt a saját ítéleteink másként(meg)értésének a lehetőségei is feltárulnak. A hermeneutikai beállítódás tehát kétirányú (illetve többirányú) *hatásösszefüggés*. Ezért is mondhatjuk, hogy hermeneutikai beállítódásként valósul meg és mutatkozik meg a beállítódás igazi lényege és értelme.

A filozófia viszonylatában a hermeneutikai beállítódás azt jelenti, hogy aki az ezzel való foglalkozásra vállalkozik, nemcsak informatíve, ismeretek és tudás szintjén készül fel annak művelésére, hanem gondolatban, érzésben és életvitelének megformálásában is ráhangolódik erre a tevékenységre, iránta való hajlamot/hajlandóságot – *érzéklet* – fejlesztve ki magában. Beengedi az életébe, a mindennapjaiba a filozófiát, s ezzel együtt a saját gondolatait, élményeit és érzéseit átengedi a filozófiának. Játékba hozza a filozófiai mezőben mindazokat a tapasztalatokat, amelyek a környező világból adódnak, miközben hozzáigazítja magát és a körülményeit a vele való foglalkozáshoz. A filozófia hiteles művelésének sajátossága éppen ebben a *filozófiai érzékben* rejlik, amely a fogalmi és elvi szinteken képződő elvont és általános értelemösszefüggéseket a konkrét tényállásokkal és megélt tapasztalatokkal való összetartozásukban képes megragadni, a horizontok kölcsönös egymásba játszásából bontakoztatva ki egyiknek is és a másiknak is a megértését. Ily módon az elméleti konstrukciók ugyanazon hatásösszefüggések mentén tehetnek szert tapasztalati relevanciára, mint amelyek mentén a valóságtapasztalatok értelemtartalmai tárulnak fel.

A filozófia művelésével való összefüggésében külön is ki kell emelnünk a hermeneutikai beállítódásnak egy lényeges vonását. Voltaképpen semmilyen beállítódás sem tanítható meg/sajátítható el tisztán csak tudatosan, hanem a konkrét élethelyzetekben történő *egyéni begyakorlással*, önmagam *rávezetésével* fokozatosan alakítható ki. Nincs sem előírásokat tartalmazó recept, sem szigorúan lerögzített módszertan a tanuláshoz. Minden beállítódás lényegében *gyakorlati*, s ez kiváltképpen érvényes a hermeneutikai beállítódás esetében, amely, természeténél fogva, soha nem pusztán teoretikus értelmező-megértő hozzáállás, hanem a szó tényleges értelmében vett *alkalmazás*. Ez annyit jelent, hogy bármely beállítás, odafordulás, önátadás, és az értelemképződés játékában való részvétel *velem* történik meg. Az iránta való *igény* a lényem *egészét* vonja be e történésbe, amelyben egyszerre, s egymással összefüggésben formálódik a helyzettudatosító képességem és az adott helyzetben lehetségesnek és helyesnek bizonyuló cselekvés iránti érzésem, a vele járó felelősség felvállalására is kiképezve magam. A hermeneutikai beállítódás aktív *életgyakorlat*, mivel az értelem-történések szabad játékában való részvétel a saját életemben juttatja érvényre az igazság és helyesség iránti igény és érzék, a gyakorlásukhoz szükséges szabadság és felelősség hatásösszefüggéseit.

Amennyiben filozófiai beállítódásként valósul meg mindaz, amit itt hermeneutikainak neveztünk, lényege szerint nem lehet más, mint *gyakorlati filozófiai* beállítódás; a gyakorlati filozófia művelésének manapság egyik lehetséges és érvényes módozata.

4.

Miért hozzuk szóba a jelenlegi körülmények között a hermeneutikai beállítódás kérdését a filozófiai kultúra vonatkozásában?

Az eddig vázoltakból kitűnik, hogy nemcsak azoknak a személyisége, szemléletmódja és magatartása mutatkozik meg a beállítódásban, akik foglalkoznak a filozófiával, hanem a filozófiához való hozzáállásukon keresztül a filozófia maga is *megmutatkozik* az érvényre jutó szemléletmódokban, viselkedési és cselekvési formákban, egyszóval a kultúrában. A filozófia művelésének kulturális jelenléte pedig, túl annak a megjelenítésén, ahogyan a filozófiát az adott kultúra egyfajta intézményesült komponenseként fogadják el, azt a kérdést is felveti, hogy milyen az a *filozófiai kultúra*, amely azoknak a filozófiához való hozzáállásában érvényesül, akik a kulturálisan kialakult intézményi keretekben és szellemi-gyakorlati játéktérben a filozófia művelésével foglalkoznak.

Ebben a kontextusban gondolkodva a mai magyar filozófiai kultúrában képződő tapasztalatokról, úgy vélem, hogy a hermeneutikai beállítódás szükségessége *aktuális* kérdésként merül fel. Úgy tűnik, hogy mind a filozófiával szembeni, kívülről érkező kihívások, mind pedig a filozófián belüli folyamatok emellett szólnak. Annál is inkább, mivel kihatásaik a filozófiával való kortárs foglalatzkodás mindhárom területére – a filozófia tudományos kutatására, a filozófiai képzés folyamatára, a filozófia alkotó művelésére – egyaránt kiterjednek.²

5.

Ma kétségtelenül nagy horderejű *változások* időszakában élünk, amelyek a környező világot, az egzisztenciális tapasztalatokat és az emberi életminőséget alapvetően átalakítják. Ezek között vannak olyanok, amelyek szembe-tűnőek, nyilvánvalók, s a róluk való beszélés egyfajta divatjelenséggé is vált különféle összefüggésekben. A néhány éve beköszöntött „válság”, az új kommunikációs technológiák gyors térhódítása és valóság-átalakító szerepe, a környezeti feltételek és a tanulási folyamatok átalakulásai, a kulturális másságok megélt tapasztalatokká válása, a különféle politikai váltások, a komplexitás és a globalizáció jelenségegyüttese – csak néhány fontosabbat említve – ilyenek. De velük párhuzamosan vagy éppen összefüggésben olyan változások is végbemennek, amelyek *nem tűnnek fel*, majdhogynem

² E három terület különválasztásának szükségességét, valamint egymással való összefüggéseiket a filozófiai képzés aktuális problémái vonatkozásában részletesen kifejtettem a *Szempontok a filozófiai képzés újragondolásához* című tanulmányomban (*Erdélyi Műzeum*, 2014/3, 50–63).

észrevételnek maradnak, alig beszélnek róluk, ám mégis *történekek*, s korántsem érdektelen rákérdezni, hogy vajon nem ezek-e – sokkal inkább, mint az előbb említettek – a jelenlegi állapotok és a jövőbeli lehetőségek tényleges meghatározói. Vajon az utóbbi közel tíz év meghatározó történése csakugyan a folytonosan napirenden tartott és hivatkozott „válság” volt-e? Vagy inkább az olyan újdonságszámba menő vagy új formákat öltő jelenségek a ténylegesen meghatározóak, mint a *nemzedékváltás* folyamatai, vagy a különféle szingularitások, kulturális zártságok és összeférhetetlenségek, a valósággerjesztő diskurzusok és manipulációs technológiák egyre gyakoribb feltűnése, meghonosodása, erőszakos térhódításai? Az ilyenszerű jelenségekben és tapasztalatokban –amellett, hogy a háttérben, homályban maradó, gyakorta rejtőzködő módozataik már önmagukban is ingerlően hatnak a filozófiai megközelítésre – alapvetően az élethez való emberi hozzáállás megváltozása, az értelem és az igazság iránti *igény* új formákban való jelentkezése érhető tetten, ami a szabadságnak a hagyományos értelmezéseitől *eltérő* állapotaival és minőségeivel jár együtt, a felelősségvállalás eddig nem tapasztalt módozatait és technikáit termeli ki.

Felmerül a kérdés, hogy vajon mindaz, ami a köreinkben a filozófiával való foglalataskodáson belül történik, mennyire van összhangban ezekkel a folyamatokkal? Mostanság a filozófiával való tudományos és alkotói foglalkozás erőteljes *professzionizálódását* tapasztaljuk. Ez a tendencia egyszerre igazodik a „szakma” belső logikájához, és tesz eleget a szakmai érvényesülés intézményi követelményeinek, a kutatói, oktatói pályák normatíváinak. Az utóbbival együtt járó „személyre-szabottság” viszont gyakorta felülkerekedik az előbbi megkövetelte problémaorientáltságon. E tendencia révén továbbra is fennáll, sőt tartósan rögzül a filozófia *szubjektum-centrikus* (kutató/gondolkodó-centrikus) művelése, ami a szakosodás vonatkozásában *szeptagolódáshoz*, zárt diskurzusokhoz, irányzatokba, iskolákba, érdekcsoportokba való bezárkózáshoz, ezeknek pedig egymástól való elzárkózásához vezet. A különféle zártságokkal belterjesség, a szakmai vita, a kérdésfelvetések és eredmények iránti figyelem és elismerés, a „dolgot magát” szem előtt tartó kritika elégtelensége társul. Mindez nyilván nem kedvez a hermeneutikai nyitásnak, sőt többnyire ellenszenvet, elutasító magatartást gerjeszt irányában.

A *közteesség világa* – a filozófiai oktatásnak, kutatásnak és alkotásnak egymással és a környezeti kihívásokkal való hatásösszefüggései – felől viszont egyre erőteljesebb jelzések utalnak arra, hogy a filozófiával való foglalatosság terén is szemlélet- és beállítódás-váltásra van szükség. A filozófiai foglalkozásokkal szemben a mindennapi tudat szintjén fellépő gyakori lekicsinylő, megkérdőjelező, elutasító megnyilvánulások nem feltétlenül a filozófia szükségtelenségére, értelmetlenségére utalnak, mint inkább a filozófiai kultúra *hiányára*, de egyúttal arra is, hogy a jelenlegi beállítódás nem

képes termékeny filozófiai kultúrát kitermelni. E hiánytapasztalat horizontjában voltaképpen a dialóguselvű filozofálás iránti igény, a hatékony, gyakorlati, „élő” filozófia iránti szükséglet jelentkezik, ez pedig másfajta, a zártságok kultiválásától *elforduló* beállítódást igényel.

6.

A filozófia megvalósulási és megmutatkozási lehetőségei a kultúrában nem feltétlenül csak filozófiaiak, illetve nem feltétlenül csak filozófián belüliek. A hermeneutikai beállítódás *lehetősége* összefügg olyan kérdések pozitív értelmű megválaszolásával, mint: lehetséges-e, hogy a filozófiai képzettség ne csak ismeretek, értékek, műveltség elsajátítását jelentse, hanem beállítódás formálását? Ki lehet-e mozdítani a mai filozófiát a *tiszta elméletiség* bűvköréből? az *affirmativitás* állapotából? Azaz lehetséges-e, hogy a filozófia ne csak a szellemi képzettség szintjén mutakozzon meg, hanem a filozófiával foglalkozóknak az aktuális kérdésekhez való gyakorlati hozzáállásaként? Egyszóval: lehetséges-e, hogy a filozófia ne csak elméleti teljesítmények formájában vegyen részt a kultúrában, hanem beállítódásként is?

Úgy gondolom, hogy a hermeneutikai beállítódás a létezésnek az életünkben természetesen benne rejlő filozófiai dimenzióját hozza felszínre: az értelemre való nyitottság, az önnön értelmes életünk megalkotásában való részvétel képességét és lehetőségét; azaz a filozófiát az emberi életben természetes módon benne rejlő tartalomként mutatja fel. De ezzel a belátással kapcsolatban sem kerülhető meg a kérdés: *értelmes-e* manapság ilyesmiről gondolkodni, beszélni?

A beállítódás problémáját ezidáig úgy tüntettük fel, mintha kizárólag a filozófia ügye (filozófián belüli ügy) lenne. Ez egybevág azzal a bevett szokással, hogy a problémákat, amelyek horizontjában a filozófia kérdésessége is felmerül, úgy tekintik, mintha magának a filozófiának a specifikus problémái lennének. Valójában azonban a filozófiára hárított, *filozófiainak* feltüntetett probléma korántsem kizárólag a filozófián és a vele való foglalkozás módján múlik. Ma már közhelyszámba megy az effajta torzítások kiküszöbölése céljából a filozófiának és az életnek a szerves kapcsolatára, az élet belső, tartalmi *filozofikusságára* hivatkozni, valamint arra, hogy a filozófia minden korban az életnek ezt a benne rejlő organikus filozofikusságát tárja fel, munkálja ki fogalmilag, kategoriálisan. Ezért a filozófia lényege szerint előjövés, kibontakozás, felszínre hozás, kifejezés; valaminek, ami az életfolyamatokban, az egyénileg és kollektíven megélt tapasztalatokban már megvan, készen áll, a megmutatkozása, kifejeződése elvi-gondolati síkon, kategoriális összefüggésekben. Az ugyancsak közhelyesnek ígérkező konklúzió – hiteles filozófia ily módon csakis ott jöhet létre, ahol az életnek ez az eredendő, alapvető filozofikussága kitermelődik – viszont manapság egy

olyan kérdésbe torkollik, amelynek komolyan vevésétől már semmiféle köz-helyszerű felhang sem távolíthat el: mi történik a filozófiával akkor, ha az élet elveszti „eredendő” filozofikusságát? E kérdés ugyanis csak retorikai indíttatásában irányul a filozófiára. Ténylegesen azonban pontosan azt a fordulatot állítja előtérbe, amelynek mentén észre lehet venni, hogy ez nem a filozófia, hanem az *élet* problémája; s a filozófia, amelynek ügyére ily módon kérdezzük rá, nem más, mint a filozofikusságában problémássá váló valós életfolyamat része, hozzátartozója.

Annak a minduntalan újraéledő kritikai attitűdnek a szószólói, akik hagyományosan mindig a filozófia „válságproblémáját” teszik szóvá, abban keresve/látva a megoldást, hogy a filozófiát úgymond vissza kell téríteni az élethez, az alapokhoz, a dolgokhoz stb., az innen jövő megújításhoz, egy folyamatosan újratermelődő illúzió foglyai. Azé az illúzióé, hogy *van* amihez visszatérni.

De mi történik akkor, ha a probléma abban áll, hogy *nincs* amihez visszatérni? Amikor nem a filozófiával, hanem magával az „élettel” van „baj”? Amikor a mindennapi és kulturális tapasztalataink az élet *filozófiátlanságával* szembesítenek? Ilyenkor éppen az élet- és világtapasztalatok követelik meg a filozófiai beállítódás megváltozását/megváltoztatását. Ez pedig nem történhet másképp, mint nyitott, megértő odafordulásként az élet alapvető filozófiátlanságához. Az életünk elfilozófiátlanodásával való kritikai szembenézés, a létmód lehetőségfeltételeinek, elfogadási és megélési módozatainak, meghaladási esélyeinek az érdemi kutatása lehet talán leginkább a mai filozófia dolga és feladata.

A filozófiának a *paradox* szituációban képződő újszerű lehetőségei éppen a hermeneutikai beállítódáshoz vezető fordulatban nyílnak meg. Itt tevődhetnek fel mindazok a kérdések, amelyek megtörhetik a zártságok ellenállásait, és kivezető utakat nyithatnak a mai helyzet összefüggéseinek a felismerése irányába. Ebben a horizontban körvonalazódhatnak olyan új belátások, előfeltevések, fogalmi csomópontok, amelyeken keresztül az egzisztenciális és gyakorlati problémák betörhetnek a filozófiai gondolkodás tereibe. Ugyancsak az e beállítódásból megnyíló utakon kerülhetnek a saját élettapasztalatainkon keresztüli megszólítotttság, a saját fejjel való elidőző végiggondolás, a velünk megtörténő megértés *közelségébe* a filozófiai hagyomány és a kortárs filozófiák nagy teljesítményei.

Míndezek együttesen nem beszűkítik, hanem éppen hogy kitágítják a filozófiával való mai foglalatosságok lehetőségeit, és a filozófiai alkotótevékenység újszerű módozatait tárhatják/kínálhatják fel.

Milyen lehetőségek kínálóznak a hermeneutikai beállítódáshoz vezető fordulat számára a mai filozófiában?

Azok, akik filozófiával foglalkoznak, többnyire észlelik, hogy a gyorsan változó körülmények között élő és gyakorlati vonzatú filozófiára van szükség. Az intézményépítésben és tevékenységszervezésben számos olyan mozzanat tapasztalható, amelyek látszólagosan vagy ténylegesen is az ebbe az irányba történő elmozdulásra utalnak. Az új kommunikációs technikák és technológiák a filozófiai képzés és alkotás módozatait sem hagyják érintetlenül, egy új típusú, dinamikus, gyors reagálásokra képes filozófiai kultúra lehetőségeit feszegetik. A jelszó: kivinni a filozófiát a közterekre, megjeleníteni a médiában. Ebben a kontextusban a filozófia *piacosítása*, ekként való *színrevitele* (korántsem e fogalom husserli, heideggeri, derridai értelmében) a fordulat és a nyitás egyik lehetséges hordozójaként merül fel, de nem biztos, hogy a hozzáállás és a beállítódás olyan mélyreható és hatékony átformálásával társul, ami a filozófia tényleges gyakorlati művelését eredményezhetné. Inkább csak az új kommunikációs technológiához és közegekhez való hozzáigazodás/hozzaigazítás jegyeit viseli magán. Gyakorta tapasztaljuk, hogy a filozófiával foglalkozók nyilvános kijelentéseket tesznek, „okos” dolgokat mondanak, s ez könnyen azt a benyomást kelti, hogy nyitottak, érdeklődőek a különféle szakterületek vagy a mindennapi élet problémái iránt, s van filozófiai szempontú mondanivalójuk velük kapcsolatban. Nem világos azonban, hogy ilyenkor hol húzódik a határ egy, az újfajta kommunikációs igényeket kielégíteni hivatott filozófiai rituálé és a filozófiában rejlő lehetőségeket érvényre juttatni akaró hiteles törekvés között.

Míndeközben a filozófia körüli közhangulatban, a vele való foglalatosság mindennapjaiban a résztvevők és az érintettek körében sokszor a kitapinthatóságig és a megszólaltathatóságig menően ott lebeg a hermeneutikai beállítódás iránti igény. Ennek megvalósulását többnyire a filozófiai beszélgetés, vita, kritika kiterjesztésében és felélénkítésében, a környezeti problémákhoz való odafordulásban, odafigyelésben látják, az abban megmutatkozó magatartás felvállalásában, hogy magát a dolgot engedjük érvényre („szóhoz”) jutni. Ami azt jelenti, hogy a problémát *közel* engedve a gondolkodásunkhoz, a gondolkodásunkat is beengedjük/beállítjuk a probléma horizontjába. Olyan igény ez, amely hangsúlyosan a valós problémák *középre* helyezésére, a náluk való megállásra, időzésre, elidőzésre összpontosít. De ez a törekvés korántsem mentesít annak a kérdésnek a nehézségeitől, hogy: melyek a *valós* problémák?

Ebben az összefüggésben hasonlóképpen hangsúlyosan és sürgetően merül fel a szót értés feltételeinek folytonos újratárgyalása. De ez esetben sem vonhatjuk ki magunkat a kérdés nehézségei alól: melyek a *szót értés* feltételei?

8.

A fentiek mellett azt a kérdést sem kerülhetjük meg, hogy a hermeneutikai szemlélet és beállítódás iránti igény jól észlelhetősége ellenére mégis miért marad e fordulat szükségessége – a hermeneutika mellett szakmailag elkötelezettek szűkebb körét leszámítva – inkább csak szép beszédtéma, divatos hivatkozás a mai magyar filozófiai kultúrában? A különféle kortárs filozófiai irányzatok egyébként kifogástalan képzettséggel és tájékozottsággal rendelkező képviselőinél e szakmai jártasság és aktivitás miért nem válik *látbatóvá* a beállítódásukban? Az ezzel kapcsolatos (hiány)tapasztalatok a hermeneutikai beállítódás elsajátításának számos *akadályára* utalnak. Ezek egyaránt megtalálhatók a filozófiával való foglalkozás szubjektív feltételeiben, valamint objektív, strukturális körülményeiben.

Szubjektív vonatkozásban gyakorta észlelhető, hogy akik filozófiával foglalkoznak, hajlamosak arra, hogy a saját életükben különválasszák a filozófiai (szakmai) képzettséget és az emberi beállítódást. Miközben szegénylős „filozófusokként” az intézményi-szakmai normatívákhoz igazodva a filozófia területén foglalatoskodnak, „szabad” idejükben igyekeznek mindennapi életet élni. Ily módon a filozófiai foglalkozás távol kerül attól, hogy meghatározó és tudatosan vállalt életformává váljon számukra. De annál inkább válhat a személyes önmegvalósítás, önérvényesítés, olykor a határozott karrierépítés útjává. Ebben a filozófia létmódjának egy sajátossága is közrejátszik. Sokszor tapasztaljuk, hogy egy filozófiai gondolat elhangzik (*hangoztatódik*), de *nem mutatkozik* meg, hatásösszefüggéseiben előtérbe állítva magát. Azaz hajlamos arra, hogy saját magát *elrejtse, visszatartsa* a kijelentéseiben, a szövegeiben. Ez viszont a filozófia művelőjének alkalmat ad arra, hogy a filozófiai teljesítmény révén önmagát érvényesítse, személyének fontosságát helyezze előtérbe. Ennélfogva a filozófiával való foglalatosság nem ritkán *egológikus* produkciónak bizonyul és a személyi-szakmai *rivalizáció* terepévé válik.

Az ilyenszerű tapasztalatok nemcsak az általában vett élet filozófiátlanságával szembesítenek, hanem egyenesen a filozófiával foglalkozók életének/beállítódásának szembeszökő filozófiátlanságával. A hermeneutikai beállítódás talán legfontosabb szubjektív akadálya éppen *hermeneutikai* jellegében rejlik, abban, hogy minden lényegi változás *saját magunkkal* kezdődik, a *saját* változásra való képességünkkel. Ennek az igénynek viszont gyakran a változásra való képtelenségünk áll ellen. A változás másfajta energiák mozgósítását igényli, mint amilyenekhez szokva vagyunk, mi pedig többnyire óvakodunk a többlet-erőfeszítésektől. A hermeneutikai beállítódás felvállalása a *saját élet* mély, szerves és alapvető *filozófiátlanságának* a meghaladására tett kísérletet jelent mindenekelőtt, s az erre irányuló erőfeszítések nemcsak a filozófia helyzetével, hanem önmagunkkal is szembesítenek. Ugyancsak a

saját változásnak való ellenállásban gyökerezik – a provincializmus másfajta megnyilvánulásaihoz hasonlóan – a köreinkben művelt filozófia gyakran emlegetett *provincializmusa* is.

9.

A jelzett vonatkozások mellett a hermeneutikai beállítódás érvényesülésének olyan *strukturális* akadályai is felmerülhetnek, amelyek nem kimondottan az érintettek szubjektív hozzáállásával, hanem az intézményi feltételek, az életkörülmények, a különféle motivációs tényezők és karrierépítési lehetőségek által meghatározott magatartásformákkal függnek össze. A felgyorsult folyamatok és a mindenre kiterjedő erőteljes bürokratizálódás körülményei között egyre inkább elhatalmasodik a reális teljesítményekre, a tudományos és filozófiai eredményekre való „kölcsonös” oda *nem* figyelés „természetessége”, a *strukturális figyelmellenség* gyakorlata, s vele összefüggésben a bármiféle megértéshez, fel- és elismeréshez szükséges *időzés/elidőzés* ellehetetlenülése. Az ilyenszerű *hiány-megnyilvánulások* gyakran *álhermeneutikai* törekvésekkel társulnak, mint amilyen az eleve hermeneutikainak vélt *kérdés* erőszakos gyakorlása. Önmagában véve a „középre helyezés” sem jelent feltétlenül hermeneutikai hozzáállást, „rossz középre helyezkedés” is lehetséges. Az önmaga iránt elfogult szubjektum aktivitása – a fentebb említett egológikus irányultság –, melynek során a vizsgált dolog, a kutatott probléma helyett a gondolkodó önmagát helyezi középre, és a saját vélekedéseit, gondolatait állítja a tényleges vizsgálódás helyébe, nem ritkán romboló, a kibontakozást visszafogó „közép” képződését eredményezi.

Az előbbieket strukturális foglalatoként, s ugyanakkor a jellemzett helyzet szimptomatikus velejárójaként leginkább a *részvételtől való távolmaradást* lehet kiemelni, két vonatkozásban is. Az egyik – a távolmaradás az alkotásba való belemerüléstől, a *saját* (fej, élet) igénybevételétől – a filozófiai kreativitással járó erőfeszítések elkerüléseként, fel nem vállalásaként valósul meg, mint a tudományos objektivitásigény és elkötelezetlenség, a művileg magára öltött szemlélődő rezignáció leple alatt meghúzódó *improduktivitás*, amely szellemi improvizációkat, az afirmativitásnál, a felszíni összefüggéseknél legyökerező, a gondolkodási divatokhoz is csak felületesen kapcsolódó látszatalkotásokban, „feltűnésekben”, „érdekességekben” mutatkozik meg. A másik vonatkozást – a távolmaradás az eseményektől, mindattól, ami résztvevő-részesülésként *velünk* eshet meg – az előbbi kivetülései hordozzák az intézményi környezetben, ahol voltaképpen az érintetlenség, a tartózkodó kívülállás, az energiakímélő be nem avatkozás mögött meghúzódó érdektelen *inaktivitásként* valósul meg. E magatartásforma fokozódó kiterjedése egyfajta negatívisztikus hatásösszefüggésben áll az *eseménytelenség*

tapasztalatával, azzal, hogy mindinkább *nincsenek* is események, ahol az új gondolat beléphet a világba, odafordulásra és fogadtatásra lelhet. Események helyett/gyanánt viszont vannak *rendezvények*, sokasodó számban és kiterjedésben, melyek a ritualitás, az önaffirmáció, a szerepközpontúság jegyeit viselik magukon.

Míndezek összefüggésében a hermeneutikai beállítódás érvényesítésére irányuló törekvések eredménytelenségei korántsem bizonyulnak pusztán csak *esetleges* sikertelenségnek. Az e téren megmutatkozó kudarccs minden bizonnyal: *strukturális*.

10.

Meghaladható-e a strukturális figyelmetlenségnek, hiánynak, távolmaradásnak a szemlélet- és beállítódásváltás sikertelenségéhez vezető állapota? A filozófiával való foglalatzkodás felől nézve bizonyosan. A hozzáállás új/más módját sem más, mint maga a filozófia kínálja fel – mihelyt ama iránta való „érzéssel” találkozik. Konkrét válasz helyett hadd idézzem újból Gadamert, ezúttal egy másik *Előszó*ból, ahol arra utal, ami számára is egyedülállóan biztosítja a filozófiával való élő foglalatzkodást. Ez pedig nem más, mint „a Platónban, Arisztotelészben és Hegelben is közös spekulatív dimenzióknak a nyitvatartása a tovább folyó filozófiai beszélgetésben”, amelyet ama meggyőződés tart fenn, hogy „a »filozófia« változatlanul eseményszerűen megütköztető tapasztalata marad az embernek, ami őt mint embert kitünteti, s hogy ebben nincs előrelépés, hanem csak részesülés”.³

³ Hans-Georg Gadamer: A jó ideája. Platón–Arisztotelész. Előszó. In uő: *A filozófia kezdete*. Két tanulmány. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 12–13.